

УДК 81'23

DOI 10.31654/2520-6966-2019-12f-95-124-132

Н. І. Клипа

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Лінгвопсихологічна міжпредметність у визначенні проблематики мовної діяльності в курсі загального мовознавства

У статті йдеться про спробу міжпредметності у викладанні загального мовознавства. Утверджуючи лінгвістичну парадигму когнітивної лінгвістики у мовознавчому курсі, авторка зіткнулася з нечіткою інтерпретацією у психології та мовознавстві категорії мовної діяльності. Констатується, що вона аналізується професором А. С. Зеленьком у лінгвістичному дослідженні, присвяченому аналізу проблеми семантики в мовознавстві, і в низці розвідок психолога О. А. Зеленька, у яких йдеться про категорію загальної психології свідомості, на основі якої обґрунтовується реформування вищої школи України. У кожного з них, здавалося б, різний предмет вивчення: у першого – проблеми семасіології, у другого – категорія психічної діяльності та з нею пов'язана категорія загальної психології – свідомість. Об'єднує першого та другого дослідника психолого-свідомісний аспект вирішення поставленої ними проблеми.

На основі зіставного аналізу концепцій психолога та мовознавця стає очевидним в аспекті когнітивної парадигми тлумачення свідомості як форми психічної діяльності елітника, що реалізується мовною моделлю світу. Вона членується на повсякденно-побутову, художню та наукову підмоделі. Останні постають структурованими системами концептів. Концепти ж в аспекті описової парадигми як тексти членуються на весь спектр лінгвістичних категорій.

Ключові слова: *значення мовної діяльності, когнітивна парадигма, концепт, мовна модель світу, психологічна діяльність, свідомість, реформування.*

Розвідка написана на основі аналізу доробку психолога О. А. Зеленька, який, розглядаючи категорію свідомості, пропонує здійснити реформування вищої школи, та мовознавця А. С. Зеленька, що досліджує проблеми семасіології. Перший оперує роботами вітчизняних психологів М. Я. Грота, Г. Я. Челпанова, другий – результатами дослідження цілої низки семасіологів.

Виявлювана автором розвідки внутрішня зв'язність пропагованих науковцями концепцій змушує зважати на розрізнення предмета

дослідження у мовознавстві та психології, пам'ятаючи, що він, на відміну від об'єкта, деталізується, постаючи закономірностями функціонування (гносеологією) та методикою дослідження. Особливо важливим є те, що магістранти, які вивчають курс загального мовознавства (історію лінгвістичних учень), повинні продемонструвати не лише здатність оволодіння уже визначеним предметом (пізнаними закономірностями), але й самостійно визначати предмет власного дослідження (поглиблення закономірностей якоїсь підсистеми, категорії чи концепту конкретної мови в аспекті уже згаданих лінгвістичних парадигм, зокрема описового мовознавства, компаративізму чи когнітивної лінгвістики).

Слід пам'ятати, що у кожній парадигми є свої операційно-дослідницькі категорії. Вони відповідно ускладнюються: в описового мовознавства – це наукове спостереження та експеримент, у компаративістиці – прийоми відносної хронології, зовнішньої та внутрішньої реконструкції; у структуралізмі – прийоми дистрибуції, компонентного аналізу безпосередніх складників, трансформації; у новому вченні М. Я. Марра – чотирьохелементний аналіз, у когнітивній лінгвістиці – концептуальний аналіз.

У тематиці магістерських робіт, які виконуються під керівництвом провідних професорів і доцентів кафедр філологічного факультету, обов'язково враховуються потреби зростаючого рівня науковості досліджень. У випадку робіт міжпредметного характеру (лінгвістики і психології, мовознавства, історії та літературознавства і т. п.) до керівництва та рецензування залучаються викладачі інших кафедр. Зокрема, міжпредметною проблематикою автор вважає зіставне неолінгвістично-концептуальне вивчення лінгвістичного спадку Миколи Гоголя та Тараса Шевченка. Йдеться про дослідження концептів *матері, родини (сім'ї), щастя, свободи (волі), обов'язку, совісті, страху, віри, Батьківщини, України* тощо.

Поглибленню науково-методичного рівня досліджень повинен сприяти загальний лінгвістичний курс (як і літературознавчий), яким має постати загальне мовознавство (відповідно теорія літературознавства). Здавалося б, традиційно визначувана вступна лекція із загального мовознавства не мала б становити особливих труднощів для викладача з певним науково-методичним досвідом. На жаль, реальна ситуація актуалізує поглиблення відомостей в аспекті психолого-лінгвістичної міжпредметності. Найважчим, виявляється, постає питання про психолого-лінгвістичне визначення семантики у мовознавстві, бо традиційно визначувані співвідношення про мову та мислення, мову та мовлення поза їх об'єднанням з аналізом

психолінгвістичної категорії мовної діяльності втрачають наукову значущість. Відповідно без психолінгвістичного аспекту соціологічний та історико-діахронічний аспекти витлумачуються схоластично-соціалізаторськи. Між іншим, губиться й наукове висвітлення питання про знаковий характер мови. Справа у даному випадку набагато складніша і виходить за межі психології чи лінгвістики, бо як часткова наукова лакуна вона є наслідком соціальної лакуни, успадкованої з політичної лакуни в тоталітарному Радянському Союзі і сприйнятої суверенною Україною.

Причини загальної соціальної й часткової психологічної лакун визначаються методологічно на основі сформованої психологом О. А. Зеленьком методології соціальної педології. Її сутність розкривається через декілька положень. Одразу наголошується, що наука (як соціальна, так і природнича її галузі) – це наслідок психічної діяльності соціальної людини, функціонування соціально структурованого носія категорії загальної психології свідомості (підсвідомості) – форма її еволюційного розвитку. У структурованому суспільстві постає потреба гармонізації свідомісно структурованих суб'єктів. Філософія футуристично, а також методологія (в аспектах матеріального й ідеального) призначені обґрунтовувати принципи соціального функціонування суб'єктів. Дискредитована радянська методологія з марксистською ідеологією (що функціонує все ще підсвідомо і в суверенній Україні) своїм методологічним пуризмом, заперечуючи всяку методологію, стала в молодій державі Україні перешкодою утвердження демократичної ідеології, на основі якої базується пропаганда у психології та мовознавстві когнітивна парадигма. Її регенерація в гуманітарних галузях у радянській науці припадає на перебудовчий період в СРСР, коли зусиллями зв'язаних із зарубіжними колегами, в основному молодими науковцями-дисидентами починає утверджуватися когнітивна психологія. Фактично на цьому етапі в Радянському Союзі були проведені міжнародні Ленінградський та Московський конгреси когнітивістів. На жаль, у той час лише деякі українські науковці стали долучатися до світової науки.

Радянська соціальна лакуна, супроводжувана загальною науковою в цілому, зокрема у гуманітарних галузях, особливо відчутною виявилась у психології та мовознавстві. Скажімо, після утвердження в радянській психології корніловщини з моменту припинення в 1926 році функціонування очолюваного Г. І. Челпановим "Інституту експериментальної психології", який фактично продовжив перервані традиції журналу "Вопросы философии и психологии", редактованого М. Я. Гротом, дійшла черга до офіційної заборони у 1933 році

активно функціонуючої в Росії та Європі педології. На той час перестала функціонувати і Харківська група психологів.

У мовознавстві після еміграції до Європи потенційних європейських структуралістів М. Трубецького, Р. Якобсона та інших утверджується штучно інтенсифіковане, а потім некритично дискредитоване офіційними академічними науковцями псевдомарксистське нове вчення М. Я. Марра. У середині XX століття його підмінює штучно сформована за ініціативою Й. Сталіна псевдопарадигма марксистського вчення. Лише після смерті Й. Сталіна на тлі псевдоперебудови парадоксально починає утверджуватись започаткований зусиллями російських емігрантів-мовознавців лінгвістичний структуралізм. До речі, на думку професора А. С. Зеленька, убивчі критичні виступи й публікації на адресу нового вчення тверезо мислячому опоненту бачаться езопівською заповіддю своїм спадкоємцям.

Кінець XX й початок XXI століть ознаменовані в Росії еволюційно посталим на запереченні структуралізму – теоретично-академічно в центрі й в аспекті прикладному в регіонах – концептуальним аналізом. Саме підсвідомо деякими науковцями Росії (але свідомо владою з метою посилення впливу ідеології "русского мира" в Україні) відбувається утвердження концептуального аналізу.

У лінгвістиці й психології в аспекті теоретичному й прикладному еволюційна лакуна, на нашу думку, стане повноцінно заповнюватися після зближення з демократичною Європою та Північною Америкою, зокрема й шляхом системного вивчення міжнародної англійської та інших мов.

На нашу думку, саме когнітивна парадигма дає можливість органічно поєднати проблематику мовознавства та психології. Зовнішня міжпредметність цих дисциплін є поєднанням методології соціальної педології фахівця з теорії психології, дослідника загальної категорії свідомості, і філологів, що аналізують проблематику семасіології в аспекті обґрунтованої теорії синергетичного детермінізму чи теорії значення під кутом зору еволюції лінгвістичних парадигм. Концепція мовознавця професора А. С. Зеленька достатньо обґрунтована у книзі "Теорія семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм" [2] та у двох розвідках К. В. Кіріченко [4; 5]. Концепція психолога О. А. Зеленька поки що недостатньо апробована, бо все ще не видана його монографія. Крім дотичних до питання про методологію соціальної педології цілої низки розвідок, на основі яких вирішується проблема реформування вищої школи, теоретичні засади дослідження окреслені в повідомленні "Роль і місце психологічної категорії свідомості в осмисленні процесу реформування

вищої школи України", виголошеному на науково-практичній конференції "Психологія людини: свідомість і реальність" [3]. Сказане на конференції підсумовує зміст монографії дослідника "Психологічне обґрунтування реформування вищої школи суверенної України, що демократизується", у якій пропагується теорія соціальної оптимізації трансформування вищої школи, інтегрованої в науку в аспекті методології соціальної педології.

Безумовно, заявлена міжпредметність виходить за межі мовознавства та психології й зосереджується на психолого-свідомісному аспекті витлумачення проблематики мови та особливостей її функціонування, зокрема в багатонаціональному суспільстві. Відсутня соціальна толерантність в українському суспільстві пояснюється логічним після соціального зламу в суверенній Україні порушенням функціонування все ще не самоорганізуючого її механізму в аспекті принципів синергетики, а також, у свою чергу, фактичною відсутністю несформованого у суспільстві свідомісного компонента в особі національного демократично орієнтованого освіченого елітника. До категорії елітника, яка є предметом дослідження психолога О. А. Зеленька, цілком дотичною видається категорія загальної психології та мовознавства – мовна діяльність. Прийнятий Верховною Радою України Закон про державну українську мову сигналізує про реальне започаткування в державі унормування засобів і форм створення свідомісного аналога рушійного (еволюційного) розвитку.

Постале соціальне суспільство, на думку вченого, завдячує своїм буттям саме елітнику як рушію соціального розвитку, якому притаманна антропологізована категорія свідомості. Оптимальна кількість елітників – умова не лише цивілізаційного розвитку, але й збереження національної політичної нації і навіть окремого етносу. Безумовно, інтелектуальний потенційний рівень соціально функціонуючого представника будь-якого етносу, на думку О. А. Зеленька, не виділяється фізіологічною кількістю генів і їх будовою, як не виділяється генно будь-хто з представників всякого етносу. Хоча рівнем фізіолого-етновольового співвідношення компонентів категорії загальної психології свідомості (підсвідомості) чи фізіолого-психолого-соціального співвідношення етапів процесу пізнання (як психічної діяльності) свідомісно розрізняються потенційний і підсвідомісний пересічний громадянин. Межа першого й другого умовна й змінювана, як умовно визначається оптимальна кількість елітників будь-якого моноетносу чи расового або релігійного конгломерату представників різних етносів.

Елітник формується самоусвідомлюючись чи усвідомлено в елітному університеті, маючи потенційні відмінні здібності й силу

волі. Спільне й відмінне елітника і пересічного громадянина визначаються співвідношенням фізіологічного, емотивного та вольового компонентів категорії свідомості. Фізіологічна взаємодія інстинктивно-генетично регульованої тварини у людини постає емотивною почуттєвістю, вона започатковує антропологізовану підсвідомість пересічного громадянина, а потім трансформується у тріадну свідомість елітника на основі порівняння його у процесі підсвідомого стихійного чи свідомого керованого процесу реформування освітньої сфери у єдності з наукою.

Беремо до уваги, що психосвідомісний почуттєвий компонент свідомості формує підсвідомісного пересічного громадянина й започатковує свідомого елітника. Адже один рівень емотивності – це насолода від сприйняття футбольного матчу з пляшкою пива й зовсім інша – насолода від побаченого філософського фільму чи почутого політичного діалогу, від перегляду постановки балету чи опери.

Якщо в органічній природі фізіологічний розвиток (взаємодія) базується на несвідомо генетично зумовленому виживанні найбільш і найменш пристосованих видів у постійно змінюваних природних умовах, то в структурно протиставленому суспільстві на заваді фізіологічному виміранню стає психосоціальна свідомісна, у тому числі й мовна, діяльність, що у процесі стихійно-підсвідомого виявлення гармонії спрямовує активних і здібних індивідів на пошуки виявлення закономірностей гармонії. Зрозуміло, що це реалізується у процесі цивілізаційного розвитку на рівні мікроструктурному (невеликої групи) і макроструктурному. Елітник (на якомусь етапі соціального розвитку протоелітник чи претендент на елітника) автором підготовленої монографії кваліфікується апологетом вертикального перенесення блоків генів з біології.

Категорія почуття як засіб виявлення гармонії у взаємодії людини (як фізичної, фізіологічної істоти) із матеріальним (опосередкованим й узагальненим) середовищем стала перехідним містком між фізичною (фізіологічною взаємодією) та ідеальною (матеріалізованою) психічною діяльністю як складовим компонентом життєдіяльності людини. Тому зрозумілою стає основоположна роль у структурі свідомості категорії почуття й, відповідно, мистецтва як засобу формування цивілізаційного інтелекту соціологізованого сучасника.

Генетична природа фізіологічної потреби (що, скажімо, демонструється загрибанням недоїденого корму собакою, лисом, а в людини – змінами природних та соціальних чинників) нівельована й регулюється у процесі соціологізованої взаємодії з антропологізованим середовищем. Пізніше це підсвідомо матеріалізувалося в

етнічній свідомості матеріальною й ідеальною культурою. А культура і мистецтво як акомодована структурована сукупність емоцій на цивілізаційному рівні поступово трансформуються за допомогою мови у конкретно-образне мислення, а на його основі – у понятійне. Елітник же, на думку О. А. Зеленька, започатковується формуванням вольового компонента тріадної категорії свідомості. "Тріадний характер свідомості, обґрунтований вітчизняними ученими, дає можливість розрізнити підсвідомість пересічного громадянина й свідомість елітника, визначити рушійну роль останнього, наголосити на етапній складності формування свідомості проукраїнського демократичного орієнтованого елітника" [3, с. 80]. Вольовий компонент підсумовується посталою членороздільною мовою, сформованою у процесі мовної діяльності як етап психічної. Вольовий компонент свідомості, визначений психологом М. Я. Гротом [1], а за Г. І. Челпановим [6] – соціальний аспект, – такий же тривалий і складний, як і емотивний психологічний. Комплексний природничо-біологічний і психолого-соціальний процеси соціологізації людини – це процес формування психічної діяльності як складової частини соціального функціонування людини.

Нинішнє мовознавство (навіть на етапі когнітивної парадигми) все ще далеке від вирішення питання про психологічне (точніше про фізіолого-психо-соціальне) походження традиційно примітивно визначуваної мови на основі аналізу категорії загальної психології свідомості / підсвідомості як форми психічної діяльності. Свідомість (підсвідомість) як змістова категорія психічної діяльності на етапі сформованої мовної діяльності відтворюється сучасною когнітивною методологічною парадигмою. Когнітивне відтворення мовної діяльності реалізовуваною функціонуючою системою мови започатковується у давньої людини однією чи кількома, а пізніше багатьма расово й релігійно варіюваними моделями світу. У сучасної людини вона соціально-функційно диференційована на повсякденно-побутову, художню й наукову.

До останнього часу проблема походження мови у психо-свідомісному аспекті не стала фактично глибинно науковою проблемою, зокрема у вітчизняній науці. На етапі традиційної методології, базованої на основі релігійних канонів, вона трактувалася Божим даром. Радянська й пострадянська методологія з догмами марксистської ідеології також на те не були орієнтовані, бо примітивно схоластична брошура Й. Сталіна "Відносно марксизму в мовознавстві" (1950), який примушував природодослідників вирішувати проблему свого безсмертя, не сприяла розвитку ні сучасної психології, ні су-

часного мовознавства. На якийсь час пуристичний методологічний параліч у гуманітарних галузях став на перешкоді сучасної когнітивної парадигми в мовознавстві.

Витлумачення проблеми мови, походження мови, мови й мислення, співвідношення мови і мовлення автором розвідки вирішуються на основі парадигмального принципу в психо-свідомісному аспекті, започатковуючись аналізом мовної діяльності як етапом психічної діяльності, представлені модифікованим психосоціальним варіантом категорії загальної психології як антропологізованої трикомпонентної свідомості. Свідомість (а відповідно й підсвідомість дещо в іншому обсязі) реалізується в елітника (відповідно пересічного громадянина) мовною (тріадною чи бінарною) моделлю (картиною світу) і демонструє невідповідність принципу функціонуючої системи мовної діяльності як етапу соціальної цивілізаційної діяльності. А все це постає змістовим компонентом мовної моделі світу формованої в державі української політичної нації. Соціально та етнічно структурована модель (картина) світу відповідно соціально-функційно членується на підмоделі, представлені концептами, які як текст огрублено членуються лінгвістичними категоріями описового мовознавства.

Література

1. Грот Н. Я. Психология чувствований в истории и главных основах. Санкт-Петербург: Типография императорской академии наук, 1879–1880 гг.
2. Зеленько А. С. Теорія семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 355 с.
3. Зеленько О. А. Роль і місце психологічної категорії свідомості в осмисленні процесу реформування вищої школи України. *Психологія людини: свідомість і реальність*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2016 р.). Ніжин, 2016.
4. Кіріченко К. В. Категорія концепту в науковій теорії проф. А. С. Зеленька. *Наукові записки. Філологічні науки*. Ніжин, 2016. Кн. 3. С. 52–57.
5. Кіріченко К. В. Категорія картини світу в науковій концепції професора А. С. Зеленька, лінгвістичні та соціологічні аспекти комунікації. *Наукові записки Острозької академії*. Вип. 58. Острог, 2015. Серія "Філологічна наука". С. 36–39
6. Челпанов Г. И. Проблема восприятия пространства в связи с учением об априорности и врожденности. Представление пространства с точки зрения психологии. Санкт-Петербург, 1896. 325 с.

References

1. Grot N. Y. (1879–1880). *Psihologija chuvstvovaniy v istorii i glavnyh osnovah* [Ukrainian novel: theoretical problems and genre evolutsiya]. Sankt-Peterburg [in Russian].

2. Zelen'ko A. S. (2016). Teoriia semasiologii v aspekti evolyuzii lingvistychnykh paradygm [Theory of Semiology in Aspects of Evolution of Linguistic Paradigms]. Nischnyn [in Ukraine].

3. Zelen'ko O. A. (2016). Rol' i misze psykologichnoi kategorii sv domosti v osmyslenni prozesu reformuvannya vyschoii shkoly Ukrainy [Role and mentality of psychology in the category of sv domost in the osmyslenny process of reforming the school of Ukraine]. Psychology of people: sv domst i reality. *Materialy VIII mischnarodnoii naukovo-praktychnoi konferenzii (30–31 schovtr'á)*. Nischnyn [in Ukraine]

4. Kirichenko K. V. (2016). Kategoria konzeptu u naukoviy teorii profesora A. S. Zelen'ka [Category concept in scientific theory prof. A. S. Zele'n'ka]. *Naukovi zapysky. Filologichni nauky – Proceedings. Philological Sciences*. Kn 3. Nischnyh [in Ukraine].

5. Kirichenko K. V. (2015). Kategoria kartyny svitu v naukoviy konceptzii profesora A. S. Zelen'ka, lingvistychni ta soziologichni aspekty komunikazii [he category of the world picture in the scientific conception of the prose-worker A. S. Zelenka, linguistic and sociological aspects of communication]. *Naukovi zapysky Ostroz'koi akademii – Scientific notes of the Ostroh Academy*. Ostrog, Series "Philological Science". Whip 58. Pp. 36–39.

6. Schelpanov G. I. (1896). *Problema vospriatia prostranstva v sv'azi s ucheniem ob apriornosti i vroschd'onnosti. Predstavlenie prostranstva s toчки zrenia psichologii* [The problem of perception of space in connection with the study of a priori and congenital. Representation of space in terms of psychology]. Sanktpeterburg [in Russian].

N. I. Klypa

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Slavonic Philology, Comparative Studies and Translation, Nizhnyn Mykola Gogol State University

Lingvopsychological Interdisciplinarity in Determining the Problems of Speech Activity in the Course of General Linguistics

The article deals with an approach to interdisciplinarity in teaching Linguistic Science. In order to confirm a linguistic paradigm of cognitive linguistics in the course, the author encounters some unclear scientific terminology of speech activity category in psychology and linguistics. It is analyzed by professor A. S. Zelenko in his study devoted to the analysis of the problem of semantics in linguistics; by psychologist O. A. Zelenko, who claims about the category of general psychology of consciousness, on the basis of which the reforming of higher Ukrainian education is substantiated. Each of the scientists has different subject matters: the first scientist handles the problems of semasiology, while the main focus of the second scientist is the category of mental activity and consciousness. What combines these two scholars is a conscious aspect of solving their stated problems. On the basis of a comparative analysis of the concepts in psychology and linguistics, it becomes apparent in the aspect of the cognitive paradigm that consciousness is a form of the psychic activity of Elitnyk, which is realized by the language model of the world. It is divided into everyday, artistic and scientific sub-models. The latter arises as structured systems of concepts. Concepts in the aspect of the descriptive paradigm as texts are divided into the whole range of linguistic categories.

Key words: speech activity role, cognitive paradigm, concept, language model of the world, psychological activity, consciousness, reforming.